

KATARZYNA PUKOWIEC-KURDA

University of Silesia in Katowice, Faculty of Earth Sciences
Sosnowiec, Poland
e-mail: katarzyna.pukowiec@us.edu.pl

ŚWIADOMOŚĆ KRAJOBRAZOWA MIESZKAŃCÓW. PRZYKŁAD GÓRNEGO ŚLĄSKA I ZAGŁĘBIA DĄBROWSKIEGO

LANDSCAPE AWARENESS AMONG RESIDENTS: THE EXAMPLE OF UPPER SILESIA AND THE DĄBROWA BASIN

Streszczenie

W badaniach percepcji krajobrazu coraz częściej analizuje się stopień świadomości ludzi wobec zmian następujących w krajobrazie. Stanowi to wyraz zainteresowania mieszkańców stanem krajobrazu w jakim przebywają. W ostatnich latach w pracach nad dokumentami planistycznymi i strategicznymi, jako jeden z etapów, wykonuje się badania dotyczące określania postaw i świadomości krajobrazowej mieszkańców. Są one diagnozowane za pomocą badań społecznych, w szczególności ankiet i wywiadów bezpośrednich. W niniejszych badaniach, jako narzędzie wykorzystano formularz ankiety. Badaniem ankietowym objęto mieszkańców 11 gmin w obszarze dwóch regionów: Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego (n=300). Celem badań była identyfikacja świadomości krajobrazowej na podstawie analizy postaw mieszkańców wobec przekształceń krajobrazu. Wyniki badań wykazują zainteresowanie mieszkańców stanem krajobrazu, co jednak nie przekłada się na udział społeczeństwa w działaniach na rzecz jego ochrony i kształtowania.

Abstract

In studies of landscape perception, the degree of awareness of changes in the landscape among people is increasingly being analyzed. It is an expression of residents' interest in the state of their everyday landscape. In recent years, as one of the stages of spatial and strategic planning, research to determine the attitudes and landscape awareness among residents is carried out. They are identified using social research techniques, in particular surveys and face-to-face interviews. In this study, the questionnaire method was used. The survey covered the inhabitants of 11 gminas in the area of two regions: Upper Silesia and the Dąbrowa Basin (n = 300). The aim of the research was to identify landscape awareness on the basis of the analysis of residents' attitudes towards landscape transformations. The results of the research show that residents are interested in the quality of the landscape. However, this does not translate into public participation in efforts to protect and shape the landscape.

Słowa kluczowe: świadomość krajobrazowa, postawy wobec przekształceń krajobrazu, Górny Śląsk, Zagłębie Dąbrowskie

Key words: landscape awareness, attitudes towards landscape transformations, Upper Silesia, Dąbrowa Basin

WPROWADZENIE

Badania świadomości krajobrazowej i percepcji krajobrazu są jednym z głównych nurtów w badaniach krajobrazowych. Dotyczą przestrzeni geograficznej, ale wykorzystują narzędzia socjologiczne, co sprawia, że leżą na pograniczu kilku dyscyplin naukowych: geografii, architektury krajobrazu, socjologii a nawet psychologii. Potrzeba tych badań wynika bezpośrednio z rozumienia krajobrazu, jako *obszaru, postrzeganego przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i / lub ludzkich* (European Landscape Convention (EKK) (2006). Jednym z celów tej Konwencji jest *podnoszenie świadomości społeczeństwa obywatelskiego w zakresie wartości krajobrazów, ich roli i wprowadzanych w nim zmian*. Oznacza to, że obowiązkiem stron wdrażających zapisy EKK, jest dbałość o jak najwyższą świadomość krajobrazową mieszkańców, która powinna cechować społeczeństwo obywatelskie (Böhm, 2008). Świadomość krajobrazową należy rozumieć jako stopień wiedzy i postrzegania rzeczywistości w odniesieniu do krajobrazu, dziedzictwa materialnego i niematerialnego (Szczepańska, 2014). Od poziomu świadomości krajobrazowej zależy partycypacja społeczna w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu (Pawłowska, 2008). Podążając za tokiem rozumowania M. Szczepańskiej (2014), można założyć, że im świadomość krajobrazowa jest wyższa, tym większy jest udział mieszkańców w działaniach na rzecz ochrony i optymalnego kształtowania krajobrazu. Świadomość krajobrazową można badać za pomocą różnych metod i narzędzi. W badaniach najczęściej wykorzystuje się narzędzia wywiadów bezpośrednich (Boll i in., 2014), analizy projektów na rzecz kształtowania i ochrony krajobrazu (Szczepańska, 2014) lub ankiet (Sobala, 2018). Badania najczęściej dotyczą analizy poziomu wiedzy o krajobrazie i jego zasobach, poziomu partycypacji społecznej w działaniach na rzecz kształtowania i ochrony krajobrazu (Szczepańska, 2014) lub postaw ludzi wobec zmian w krajobrazie (przekształceń krajobrazu) (Hunziker i in., 2008).

Zdaniem Andrejczuka (2013) przekształcenie krajobrazu jest powodowane zagospodarowywaniem przestrzeni poprzez osadnictwo i budownictwo. Dlatego przekształcenia krajobrazu, również w kontekście niniejszego artykułu, można rozumieć, jako jego zmiany spowodowane wprowadzeniem do niego nowych elementów (np. zalesienie, powstanie zbiorników wodnych, zabudowywanie

INTRODUCTION

Studies of landscape awareness and landscape perception are currently one of the main trends in landscape studies. These refer to geographical space but use sociological tools, which means that they are on the border of several scientific disciplines: geography, landscape architecture, sociology and even psychology. The need for this research results directly from the understanding that the landscape is *an area perceived by people whose character is the result of action and interaction of natural and / or human factors* (European Landscape Convention – ELC, 2006). One of the aims of the ELC was *to raise the awareness among civil society of the value of landscapes, their role and changes in it*. This means that the duty of the parties implementing the ELC is to encourage the highest level of landscape awareness among residents, which should characterize civil society (Böhm, 2008). Landscape awareness should be understood as the degree of knowledge and perception of reality in relation to landscapes and tangible and intangible heritage (Szczepańska, 2014). Social participation in the field of landscape protection and shaping depends on the level of landscape awareness (Pawłowska, 2008). Following the reasoning of M. Szczepańska (2014), it can be assumed that the higher the level of landscape awareness, the more inhabitants will get involved in activities for the protection and optimal shaping of the landscape. Landscape awareness can be studied using various methods and tools. The research methods most often used are direct interviews (Boll et al., 2014), analysis of projects for shaping and protecting the landscape (Szczepańska, 2014) or surveys (Sobala, 2018). Research topics most often concern analysis of the level of knowledge about the landscape and its resources, the level of social participation in activities for shaping and protecting the landscape (Szczepańska, 2014) or people's attitudes towards changes in the landscape (landscape transformations) (Hunziker et al., 2008).

In the opinion of Andrejczuk (2013), landscape transformation is caused by the development of space through settlement and construction. Therefore, the transformation of the landscape, also in the context of this article, can be understood as changes caused by the introduction of new elements (e.g. afforestation, creation of water reservoirs, construction of objects with various functions), modification of existing objects (e.g. change of function, revitalization,

obiektami o różnych funkcjach), modyfikacją obiektów już istniejących (np. zmianą funkcji, rewitalizacją, odbudową, modernizacją) lub wprowadzeniem zaleceń co do ich wyglądu (kolorystyki, stylu, wielkości, wysokości). Te zmiany (budowa, przebudowa, zalecenia) mogą mieć pozytywny lub negatywny wpływ na fizjonomię krajobrazu. Dodatkowo mogą mieć korzystny lub niekorzystny wpływ na społeczeństwo (ekonomiczny, socjalny). Korzyści społeczno-ekonomiczne w niniejszym artykule, są rozumiane jako każdy zysk materialny lub społeczny, związany z wprowadzoną w krajobraz zmianą. Mogą nimi być na przykład nowe miejsca pracy w związku z lokalizacją centrum handlowego, zwiększona dostępność mieszkań po budowie osiedla deweloperskiego, lepsza dostępność obiektów rekreacyjnych czy kulturalnych po zagospodarowaniu przestrzeni przemysłowych, jako stref kultury czy wypoczynku.

W pracy Hunziker'a i zespołu (2008), autorzy eksponują ważną rolę lokalnej społeczności w kształtowaniu krajobrazu. Wskazują na aktywną partycypację społeczeństwa w procesach planowania przestrzennego w obszarach Alp Szwajcarskich, co świadczy o ukształtowanej świadomości krajobrazowej i odpowiedzialności za krajobraz swojego miejsca zamieszkania. Autorzy zwracają jednak uwagę, że respondenci pytani o zmiany w krajobrazie postrzegają je w zależności od roli jaką w nim pełnią. Inaczej zmiany krajobrazu odbierają turyści i rekreanci niż mieszkańcy. Podejście do krajobrazu i zmian w nim zachodzących prezentuje praca Boll'a z zespołem (2014), którzy wskazują na wysoki stopień świadomości krajobrazowej mieszkańców Hamburga. Stwierdzają oni, że ludzie są świadomi różnorodności krajobrazu i sprzeciwiają się jego standaryzacji. Nie akceptują zmian, które prowadzą do zatracenia unikalnego charakteru krajobrazu, natomiast akceptują zmiany, które mogą pozytywnie wpłynąć na tzw. krajobrazy codzienne (Boll et al, 2014). Akceptowalność zmian zależy od typu krajobrazu i od rodzaju zachodzącej w nim zmiany. Podobne wnioski przedstawiają Meier, Bucher i Hagenbuch (2010), którzy wskazują, że mieszkańcy badanego przez nich obszaru górskiego w Szwajcarii są w stanie różnicować krajobrazy na „typowe wiejskie”, kształtowane zgodnie z uwarunkowaniami naturalnymi i tradycją regionalną, oraz krajobrazy „normalne, codzienne”, związane z współczesnym osadnictwem i infrastrukturą. Taka postawa świadczy o świadomej obserwacji

reconstruction, modernization) or alteration of their appearance (colors, style, size, height). These changes (construction, reconstruction, alterations) can have a positive or negative effect on landscape physiognomy. In addition, they may have a beneficial or negative impact on society (economic, social). Socio-economic benefits in this article should be understood as any material or social gains resulting from a change introduced to the landscape. These may include, for example, new jobs due to the opening of a shopping center, increased availability of housing after the construction of an estate, or better accessibility of recreational or cultural facilities after the re-development of post-industrial spaces as cultural or leisure zones.

In the work of Hunziker et al. (2008), the authors emphasize the important role of the local community in shaping the landscape. They point to the active participation of the community in spatial planning processes in the Swiss Alps, which is evidence of landscape awareness and a sense of responsibility for the landscape of their place of residence. However, the authors point out that respondents, when asked about changes in the landscape, perceive them differently depending on their role within it. Landscape changes mean something different for tourists and for local residents. Approaches to the landscape and changes taking place in it are presented in the work of Boll et al. (2014), who point to the high level of landscape awareness among the inhabitants of Hamburg. They state that people are aware of the diversity in the landscape and oppose its standardization. They do not accept changes that lead to the loss of the unique nature of the landscape, while they accept changes that can positively affect the so-called everyday landscapes (Boll et al., 2014). The acceptability of changes depends on the type of landscape and the type of change occurring in it. Similar conclusions are presented by Meier, Bucher and Hagenbuch (2010), who found that the inhabitants of the studied mountainous area in Switzerland were able to differentiate landscapes into „typical rural”, shaped according to natural conditions and regional traditions, and „normal, everyday” landscapes, related to modern settlement and infrastructure. This attitude testifies to the conscious observation of the landscape and its changes and gives the opportunity for the reliable and responsible participation of residents in the processes of local spatial planning.

krajobrazu i zmian w nim zachodzących, co daje możliwość rzetelnego i odpowiedzialnego uczestnictwa mieszkańców w procesach lokalnego planowania przestrzennego.

Ze względu na złożoność tematu świadomości krajobrazowej mieszkańców, przekształceń krajobrazu i jego percepcji, badania mogą być wielowątkowe i dotyczyć różnych aspektów badawczych (Zube et al, 1982). Na gruncie międzynarodowym są prowadzone już od lat 60. XX w. (Zube et al, 1974). Autorzy chętnie podejmowali próbę wykreowania krajobrazu idealnego na podstawie spostrzeżeń i preferencji mieszkańców (Balling & Falk, 1982; Ruiz & Gonzalez-Bernaldez, 1983) oraz oceny preferencji dotyczących krajobrazu miejsca zamieszkania, pracy i wakacji (Purcell et al., 1994). Wiąże się to z postrzeganiem niektórych krajobrazów jako atrakcyjnych wizualnie (Śleszyński, 2007; Kistowski & Śleszyński, 2010). Czynnikiem preferencji jest złożoność krajobrazu, która wynika z zróżnicowania jego elementów (Błaszczyk, Suchocka i Maksymiuk, 2017). Współczesne badania prowadzone przez Zhanga, Chena, Suna i Bao (2013) wpisują się w ten aspekt badawczy i dotyczą preferencji krajobrazowych mieszkańców, wobec terenów rekreacyjnych w dwóch chińskich miastach. W badaniach percepcji krajobrazu podejmowano próbę analizy odbioru krajobrazu wobec postępujących w nim zmian (Palmer, 1997; de Almeida et al, 2016). Boll, von Haaren i Albert (2014) zbadali percepcję mieszkańców Regionu Metropolii Hamburg wobec potencjalnych zmian krajobrazu w terenach rekreacyjnych. Badania prowadzone w Polsce dotyczyły percepcji różnych typów krajobrazu (Bernat, 2010; Jakiel & Bernatek-Jakiel, 2015), elementów naturalnych krajobrazu np. form roślinnych (Błaszczyk, Suchocka i Maksymiuk, 2017), czy jego elementów kulturowych (Hibszer, 2013). Głębsze analizy dotyczyły oceny predyspozycji krajobrazu do lokalizowania w nim farm wiatrowych (Badora, 2014), czy zmian krajobrazu obszarów górskich w ocenie mieszkańców (Sobala, 2018). Głównym elementem percepcji krajobrazu jest jego ocena i wartościowanie (Wojciechowski, 1986). Zdaniem Bogdanowskiego (1994) percepcja jest pierwszym etapem oceny, który następnie prowadzi przez penetrację, partycypację do kształtowania krajobrazu. Z tego względu powinna zajmować ważne miejsce w opracowywaniu dokumentów planistycznych, strategicznych i ochronnych (Dąbrowska-Budziło, 2008; Hanzl, 2008; Pawłowska, 2008). Stan wiedzy

Due to the complexity of the topic of landscape awareness, landscape transformation and its perception, research can be multifaceted and concern various research aspects (Zube et al., 1982). Internationally, such research has been conducted since the 1960s (Zube et al., 1974). These authors attempted to create an ideal landscape based on the insights and preferences of residents (Balling & Falk, 1982, Ruiz & Gonzalez-Bernaldez, 1983), and their preferences regarding the landscape of their places of residence, workplaces and holiday destinations (Purcell et al., 1994). This is related to the perception of some landscapes as visually attractive (Śleszyński, 2007; Kistowski & Śleszyński, 2010). The determining factor for preference was found to be the complexity of the landscape, which results from the diversity of its elements (Błaszczyk, Suchocka and Maksymiuk, 2017).

Modern research conducted by Zhang, Chen, Sun and Bao (2013) forms part of area of study and concerns the landscape preferences of the inhabitants regarding residential and recreational areas in two Chinese cities. In the field of landscape perception studies, an attempt was made to analyze the perception of the landscape in the face of changes taking place in it (Palmer, 1997, de Almeida et al, 2016). Boll, von Haaren and Albert (2014) examined the perception of the inhabitants of the Hamburg Metropolitan Area regarding potential changes in the landscape in recreational areas. Research conducted in Poland concerned the perception of various landscape types (Bernat, 2010, Jakiel & Bernatek-Jakiel, 2015), natural landscape elements, e.g. plant forms (Błaszczyk, Suchocka and Maksymiuk, 2017), or cultural elements (Hibszer, 2013). Deeper analysis concerned the assessment of the landscape for its suitability for locating wind farms there (Badora, 2014), or changes in the landscape of mountain areas in the opinion of residents (Sobala, 2018).

The main element of landscape perception is its assessment and valuation (Wojciechowski, 1986). According to Bogdanowski (1994), perception is the first stage of assessment, which then leads through penetration and participation to shaping the landscape. For this reason, it should occupy an important place in the development of planning, strategies and documents regarding landscape protection (Dąbrowska-Budziło, 2008; Hanzl, 2008; Pawłowska, 2008). The state of knowledge about the landscape, or social participation in activities for the benefit of the landscape, can be indicators of landscape awareness (Szczepeńska, 2014). Meier, Bucher and

o krajobrazie, czy partycypacja społeczna w działaniach na rzecz krajobrazu, mogą być miernikami świadomości krajobrazowej (Szczepańska, 2014). Meier, Bucher i Hagenbuch (2010) zajmowali się badaniem świadomości krajobrazowej jako jednym z elementów zrównoważonego zarządzania krajobrazem. Wykonywano również badania dotyczące świadomości proekologicznej i krajobrazowej wśród mieszkańców Wielkopolski (Cichoń, 2008). Nadal jednak istnieje luka badawcza w obszarze analizy świadomości krajobrazowej na podstawie postaw mieszkańców wobec przekształceń krajobrazu.

Za główny cel badań uznano identyfikację świadomości krajobrazowej na podstawie analizy postaw mieszkańców wobec przekształceń krajobrazu. Celem pośrednim jest porównanie wyników w dwóch różnych kulturowo regionach w południowej Polsce (Górny Śląsk i Zagłębie Dąbrowskie). Pierwsza część badań pozwoliła na uzyskanie odpowiedzi na pytanie badawcze: czy mieszkańcy są zainteresowani stanem krajobrazu swojego miejsca zamieszkania? Druga część ankiety pozwoliła na określenie postawy mieszkańców wobec proponowanych zmian w krajobrazie. Uzyskane odpowiedzi dają możliwość wnioskowania o stanie świadomości krajobrazowej mieszkańców.

METODY I MATERIAŁY BADAWCZE

W badaniu percepcji krajobrazu zastosowano metodę badań ankietowych, uzupełnioną o wywiad bezpośredni (dotyczący ok. 15% ankiet). Posłużono się formularzem ankiety, który został przygotowany w ramach projektu „Sporządzenie audytu krajobrazowego - testowanie metodyki identyfikacji i oceny krajobrazu” (Myga-Piątek i in., 2015). Formularz ankiety jest rozbudowany i składa się z sześciu części. Do analizy stopnia świadomości krajobrazowej i postaw wobec krajobrazu posłużono się dwiema z nich. Pierwsza część obejmowała pytania zamknięte, jednokrotnego wyboru. Respondenci odpowiadali na cztery pytania, które określiły stopień zainteresowania stanem krajobrazu swojego miejsca zamieszkania: Czy czujesz się związany z miejscem swojego zamieszkania?, Czy jesteś zadowolony z wyglądu (krajobrazu) swojego miejsca zamieszkania?, Czy chciałbyś mieć wpływ na wygląd (krajobraz) swojego miejsca zamieszkania? oraz Jak często

Hagenbuch (2010) dealt with the study of landscape awareness as one of the elements of sustainable landscape management. Studies on pro-ecological and landscape awareness among residents of Wielkopolska have also carried out (Cichoń, 2008). However, there is still a research gap in the area of landscape awareness analysis based on residents' attitudes towards landscape transformations.

The main aim of the research is the identification of landscape awareness on the basis of an analysis of the attitudes of residents towards landscape transformations. The intermediate aim is to compare results from two culturally different regions in southern Poland (Upper Silesia and Dąbrowa Basin). The first part of the research provided an answer to the research question: are the inhabitants interested in the landscape of their place of residence? The second part of the survey determined the attitude of the inhabitants towards proposed changes in the landscape. The obtained answers provided the opportunity to infer the state of landscape awareness of the inhabitants.

METHODS AND SOURCE MATERIALS

In the landscape perception study, the survey method was used, supplemented by face-to-face interviews (about 15% of surveys). The questionnaire form was used, which was prepared as part of the project „Creating landscape audit – testing the methodology for landscape identification and assessment” (Myga-Piątek et al., 2015). The questionnaire was extensive and consisted of six parts. Two of them were used to analyze landscape awareness and attitudes towards landscape. The first part included closed questions, one-time selection. Respondents answered four questions that determined the level of interest in the landscape of their place of residence: Do you feel connected to your place of residence?, Are you satisfied with the appearance (landscape) of your place of residence? Would you like to influence the look (landscape) of your residence place? And, how often do you participate in residents' meetings, councils of residents or associations related to the place of residence?

The second part of the survey consisted of a table in which respondents marked one answer. Each of the proposed landscape transformations could be assessed on whether it would have a positive

uczestniczysz w zebraniach sołeckich, rady mieszkańców lub stowarzyszenia działającego na rzecz miejsca zamieszkania?

Druga część ankiety składała się z tabeli, w której respondenci zaznaczali jedną odpowiedź. Każde z proponowanych przekształceń krajobrazu można było ocenić, czy wpłynie korzystnie lub niekorzystnie na krajobraz oraz czy przyniesie lub nie przyniesie korzyści społeczno-ekonomicznych. Respondenci wartościowali, która odpowiedź ich zdaniem jest ważniejsza. Taki zabieg nie wykluczał synergii krajobrazu i korzyści społeczno-ekonomicznych, ale wskazywał, które z nich są ważniejsze dla ankietowanego. Pierwsza część proponowanych przekształceń krajobrazu potencjalnie niekorzystnie wpływa na krajobraz, jednakże często dając korzyści społeczno-ekonomiczne (lokalizacja centrów handlowych, farm wiatrowych lub fotowoltaicznych, dużych kompleksów sportowo-rekreacyjnych, budowa osiedli deweloperskich oraz lokalizacja nowej zabudowy na gruntach wcześniej rolniczych). Druga część proponowanych zmian krajobrazu dotyczyła przedsięwzięć mających pozytywny wpływ na krajobraz. Były nimi: wprowadzenie zaleceń dotyczących ujednolicenia kolorystyki budynków, utworzenie obszarów chronionych, zagospodarowanie nieczynnych terenów i obiektów poeksploatacyjnych oraz renowacja i rewitalizacja zabytkowych obiektów. Respondenci nie mieli wiedzy o podziale przekształceń krajobrazu na anti- i prokrajobrazowe, dlatego traktowali wszystkie proponowane w krajobrazie zmiany jednakowo. Dzięki temu wyniki nie są obciążone subiektywną oceną autorów ankiety, a dają obraz postaw mieszkańców wobec krajobrazu.

Celem weryfikacji poprawności narzędzia, wykonano testowanie na terenie 4 gmin północnej części województwa śląskiego tj. Janów, Mstów, Częstochowa i Olsztyn, gdzie wykonano 40 ankiet. Pilotaż kwestionariusza pozwolił wyeliminować błędy w jego konstrukcji i formułowaniu pytań, na co szczególną uwagę zwraca Babbie (2007) pisząc, że jest to jeden z najważniejszych etapów badań ankietowych. Wybór respondentów był losowy. Badania były prowadzone od lutego do września 2016 r., na terenie wybranych 11 gmin województwa śląskiego (ryc. 1). Łącznie w wszystkich gminach przeprowadzono 300 ankiet, po 100 ankiet w każdym podobszarze.

or negative effect on the landscape and whether it would bring or not bring about socio-economic benefits. Respondents rated which answer they thought was more important. This procedure did not exclude the synergy of landscape and socio-economic benefits, but indicated which of them was more important for the respondent. The first part of the proposed landscape transformation potentially has a negative impact on the landscape, but often incurs socio-economic benefits (development of shopping centers, wind farms or solar farms, large sports and recreation complexes, construction of development estates and construction of new buildings on previously agricultural land). The second part of the proposed landscape changes concerned projects with a positive impact on the landscape. These included: introducing alterations regarding the standardization of building colors, the creation of protected areas, the development of closed areas and post-mining facilities and the renovation and revitalization of historic buildings. Respondents did not know about the division of landscape transformations into anti- and proxy-landscapes, which is why they treated all the changes proposed in the landscape equally. Thanks to this, the results are not subject to the subjective judgement of the authors of the survey, and give an accurate picture of the attitudes of the inhabitants towards the landscape.

In order to verify the correctness of the tool, testing was carried out in four gminas in the northern part of the Silesian Voivodship, i.e. Janów, Mstów, Częstochowa and Olsztyn, where 40 questionnaires were carried out. Piloting the questionnaire allowed the elimination of errors in its construction and the formulation of questions, which Babbie (2007) in particular indicates as one of the most important stages of a survey. The selection of respondents was random. The research was carried out from February to September 2016, in 11 selected municipalities of the Śląskie Voivodeship (fig. 1). In total, 300 questionnaires were carried out in all gminas, and 100 surveys in each sub-area.

STUDY AREA

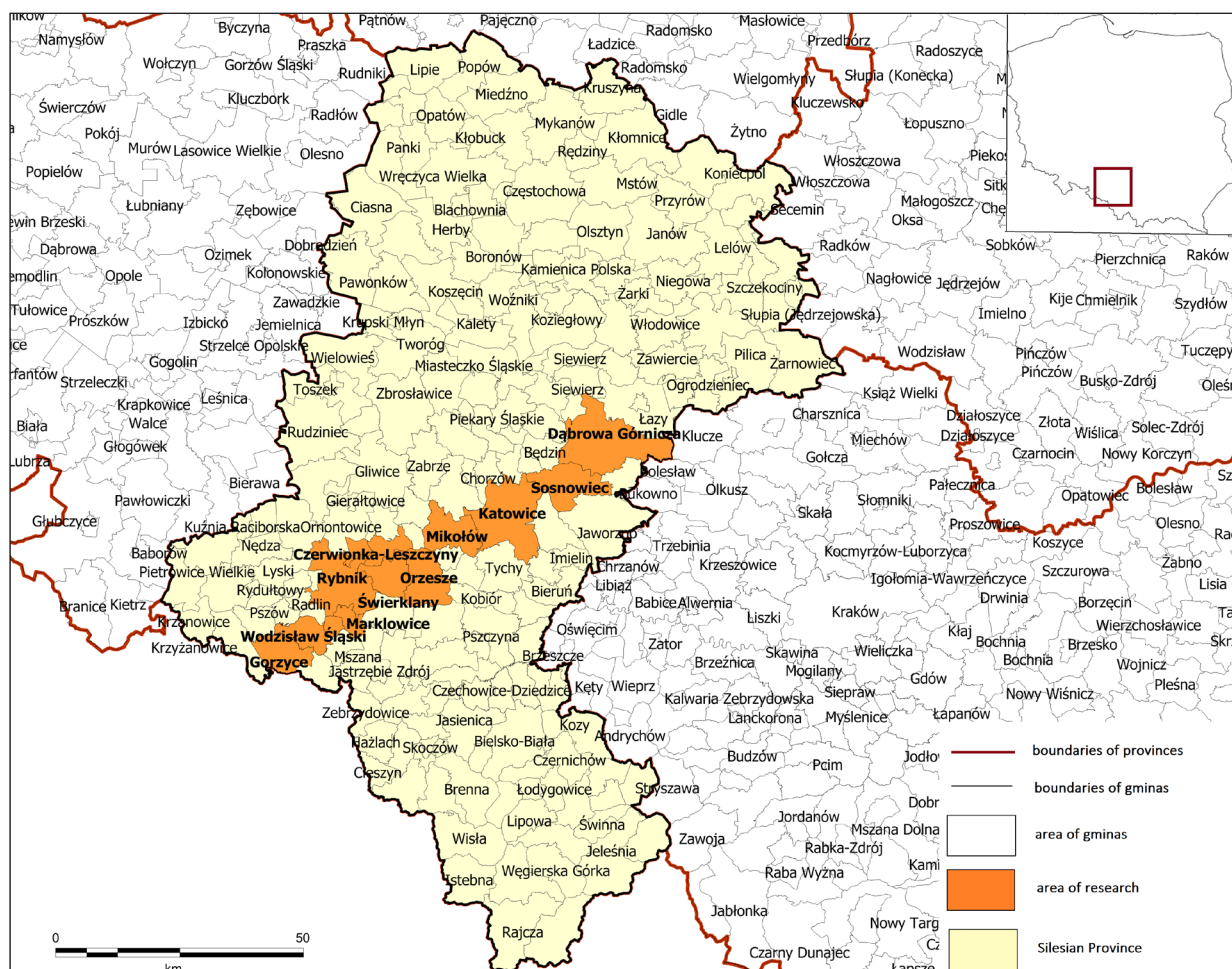
The research area includes eleven municipalities of the Silesian Voivodeship within the range of four macro-regions and seven mesoregions: the Silesian

OBSZAR BADAŃ

Obszar badań obejmuje jedenaście gmin województwa śląskiego w zasięgu czterech makroregionów i siedmiu mezoregionów: Makroregionu Wyżyna Śląska (mezoregiony: Garb Tarnogórski: 341.12; Wyżyna Katowicka: 341.13 i Płaskowyż Rybnicki: 341.15), makroregionu Nizina Śląska (mezoregion Kotlina Raciborska: 318.59), makroregionu Kotlina Oświęcimska (mezoregion Równina Pszczyńska) i makroregion Kotlina Ostrawska (mezoregion Wysockoza Kończycka) (Kondracki, 2011; Solon et al., 2018).

Upland macroregion (mesoregions: Tarnowski Góry Hummock 341.12; Katowice Upland 341.13 and Rybnik Plateau 341.15), the Silesian Lowland macroregion (Racibórz Basin 318.59), the Oświęcim Basin macroregion (mesoregion Pszczyzna Plain 512.21) and the macroregion of the Ostrava Basin (the mesoregion of Kończyce Upland 512.11) (Kondracki, 2011, Solon et al., 2018).

The research area is located on the research transect line on the SW-NE route from the Gorzyce gmina in the south-western part of the Silesian Voivodship to Dąbrowa Górnicza in the central part of the Silesian Voivodship. The selected research

Ryc. 1. Obszar badań na tle podziału administracyjnego do poziomu gmin. **Źródło:** opracowanie własne

Fig. 1. Area of research on the background of administrative divisions to the level of municipalities. **Source:** own elaboration

Obszar badań jest położony na linii transektu badawczego o przebiegu SW-NE od gminy Gorzyce w południowo-zachodniej części województwa śląskiego do Dąbrowy Górniczej w centralnej części województwa śląskiego. Tak wybrany obszar badań zawiera zróżnicowane kulturowo regiony w obrębie

area includes culturally diverse regions within the province and enables comparative analysis between them. The studied gmina's residents were live in Gorzyce, Wodzisław Śląski, Marklowice, Świerklany, Rybnik, Czerwionka-Leszczyny, Orzesze, Mikołów, Katowice, Sosnowiec and Dąbrowa Górnicza

województwa i daje możliwość analizy porównawczej pomiędzy nimi. Gminy poddane badaniom to: Gorzyce, Wodzisław Śląski, Marklowice, Świerklany, Rybnik, Czerwionka-Leszczyny, Orzesze, Mikołów, Katowice, Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza (ryc. 1). Obszar jest również silnie zróżnicowany pod kątem zagospodarowania (tereny przemysłowe, miejskie, wiejskie, rolnicze) i stopnia urbanizacji (zarówno gminy wiejskie jak i miejskie).

Powierzchnia obszaru badawczego wynosi 1021,07 km². Celem porównania między sobą wyników, obszar badań, został podzielony na trzy podobszary: południowy (gminy Gorzyce, Wodzisław Śląski, Marklowice, Świerklany, Rybnik, Czerwionka-Leszczyny i Orzesze) o powierzchni 498,13 km², środkowy (Mikołów i Katowice) o powierzchni 240,67 km² oraz północny (Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza) o powierzchni 282,27 km². Obszar południowy i środkowy stanowią część regionu kulturowego Górnego Śląska, zaś północny Zagłębia Dąbrowskiego.

WYNIKI

Charakterystyka próby badawczej

W każdym z badanych podobszarów częstszymi respondentami były kobiety (63%) niż mężczyźni (37%). W strukturze wieku przeważały osoby od 41 do 65 lat, a drugą pod względem liczebności była grupa respondentów do 25 lat. Najmniej liczną grupę w badaniach ankietowych stanowili seniorzy (powyżej 65 lat) – 9%. W strukturze wykształcenia w części południowej i środkowej dominowały osoby z wykształceniem wyższym (45%), a w części północnej ze średnim (45%). Również w części południowej i środkowej stwierdzono wysoki udział osób z wykształceniem średnim (34%). Nieduży udział zajmowały pozostałe typy wykształcenia: zasadniczy zawodowy (13%), gimnazjalny (9%) oraz podstawowy (3%). Wśród respondentów nie było osób z wykształceniem niepełnym podstawowym.

Stopień zainteresowania stanem krajobrazu

Pierwsze pytanie dotyczyło poczucia związania z miejscem zamieszkania. W każdym podobszarze najczęściej udzielono odpowiedzi pozytywnych (od 75 do 79% odpowiedzi „zdecydowanie” i „raczej tak”). Mniejsza część mieszkańców (12-17%) czuje się związana tylko z niektórymi elementami miejsca zamieszkania.

(fig. 1). The area is also highly diverse in terms of development (industrial, urban, rural, agricultural areas) and degree of urbanization (both rural and urban gminas).

The area of the research area is 1021.07 km². In order to compare results between regions, the research area was divided into three sub-areas: southern (gminas of Gorzyce, Wodzisław Śląski, Marklowice, Świerklany, Rybnik, Czerwionka-Leszczyny and Orzesze), with an area of 498.13 km²; central (Mikołów and Katowice), with an area 240.67 km²; and northern (Sosnowiec and Dąbrowa Górnicza), with an area of 282.27 km². The southern and central areas are part of the cultural region of Upper Silesia and the northern area is part of the Dąbrowa Basin.

RESULTS

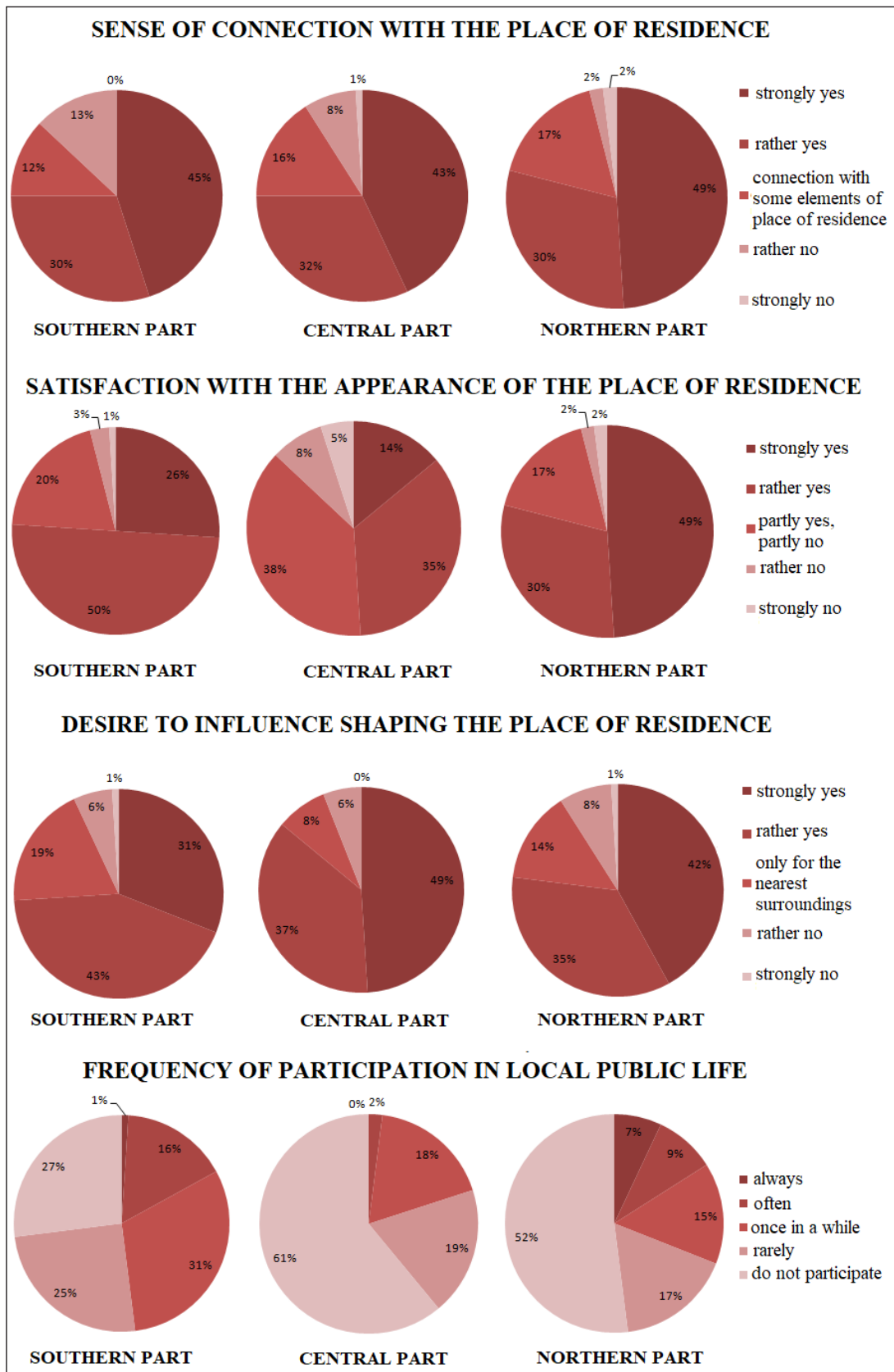
Characteristics of the research sample

In each of the analyzed sub-areas, women (63%) responded more frequently than men (37%). The age structure was dominated by people from 41 to 65 years of age, and the second in terms of numbers was the group of respondents up to 25 years of age. The smallest group in the surveys were seniors (over 65) – 9%. In terms of education, the southern and central parts were dominated by people with higher education (45%), and the northern part by people with secondary education (45%). In the southern and central parts, there was also a high proportion of people with secondary education (34%). Other levels of educational achievement made up a smaller share: basic vocational (13%), junior high school (9%) and basic (3%). There were no people with only basic primary education among the respondents.

The degree of interest in the quality of the landscape

The first question concerned the sense of connection with the place of residence. In each sub-area, most respondents answered positively (75-79% of the answers were „strongly” or „rather yes”). A smaller part of the population (12-17%) feels connected only with some elements of their place of residence. The smallest group of respondents (4-13%) does not feel attached to their place of residence (fig. 2).

The next two questions concerned the appearance of the location of the apartment – satisfaction with it and the desire to influence its shaping. Over three-quarters (76-79%) of the inhabitants of the

Ryc. 2. Stopień zainteresowania stanem krajobrazu w obszarze badań. Źródło: opracowanie własne

Fig. 2. The degree of interest in the quality of the landscape in the area of research. Source: own elaboration

Najmniej liczna grupa pytaných (4-13%) nie odczuwa przywiązania do swojego miejsca zamieszkania (ryc. 2).

Następne dwa pytania dotyczyły wyglądu miejsca mieszkania – zadowolenia z niego i chęci wpływu na jego kształtowanie. Ponad trzy czwarte (76–79%) mieszkańców części południowej i północnej jest zdecydowanie zadowolona z wyglądu swojego miejsca zamieszkania, a w części środkowej taką odpowiedź deklaruje połowa respondentów. Niezadowolone wyraża zaledwie kilkoro ankietowanych (4-13%) (ryc. 2). W przypadku pytania dotyczącego chęci wpływu na sposób kształtowania krajobrazu w miejscu zamieszkania, odpowiedzi „zdecydowanie tak” i „raczej tak” udzieliło od 76 do 86% ankietowanych. Część mieszkańców (8-19%) wyraziła chęć wpływu jedynie na wygląd najbliższego otoczenia (obejścia, zieleni wokół domu, mieszkania). Respondenci, którzy odpowiedzieli na to pytanie negatywnie stanowią od 6 do 9% (ryc. 2).

Ostatnie pytanie dotyczyło uczestnictwa w lokalnym życiu społecznym. Założono, że mieszkańcy odczuwający odpowiedzialność za krajobraz miejsca zamieszkania, chętniej udzielają się w lokalnych przedsięwzięciach i działalności na rzecz społeczności lokalnej. Największym uczestnictwem w życiu społeczności lokalnych (odpowiedzi „zawsze” i „często”) cechują się mieszkańcy części południowej (47%). Niestety wcale, lub rzadko w życie społeczne nie angażuje się większość respondentów każdego badanego podobszaru (ryc. 2).

Postawy mieszkańców wobec działań w krajobrazie

Druga część badań dotyczyła postaw mieszkańców wobec przekształceń krajobrazu. W przypadku lokalizacji dużych centrów handlowych większa część mieszkańców upatrywała korzyści społeczno-ekonomicznych (część południowa 46%, środkowa 43% i północna 44%). Jednocześnie stosunkowo wysoki odsetek mieszkańców postrzegał tę zmianę jako niekorzystną dla krajobrazu (część południowa 38%, środkowa 42% i północna 35%). Drugim analizowanym przekształceniem krajobrazu była lokalizacja farm wiatrowych lub elektrowni fotowoltaicznych. Dla większości mieszkańców priorytetem są korzyści społeczno-ekonomiczne tego przedsięwzięcia (pd. – 55%, śr. – 66% i pn. – 59%), a jego niekorzystny wpływ na krajobraz dostrzega 27% respondentów (odpowiednio 36%, 21% i 24%). Trzecie przekształcenie krajobrazu

southern and northern parts are definitely satisfied with the appearance of their place of residence, and half of the respondents say the same in the central part. Dissatisfaction is expressed by only a few respondents (4-13%) (fig. 2). In the case of a question regarding the desire to influence the shaping of the landscape in the place of residence, the answers „definitely yes” and „rather yes” were given by 76-86% of respondents. Some of the population (8-19%) expressed their desire to influence only the appearance of their immediate surroundings (bypass, greenery around the house or flat). Respondents who answered this question negatively constitute from 6 to 9% of respondents (fig. 2).

The last question concerned participation in local public life. It was assumed that residents who feel responsible for the landscape of their place of residence are more willing to give their time to local undertakings and activities for the benefit of the local community. The most extensive participation in the life of local communities (the answers „always” and „often”) is characteristic of the inhabitants of the southern part (47%). However, most or all of the respondents in each sub-area under consideration do not get involved in public life (fig. 2).

Attitudes of inhabitants towards activities in the landscape

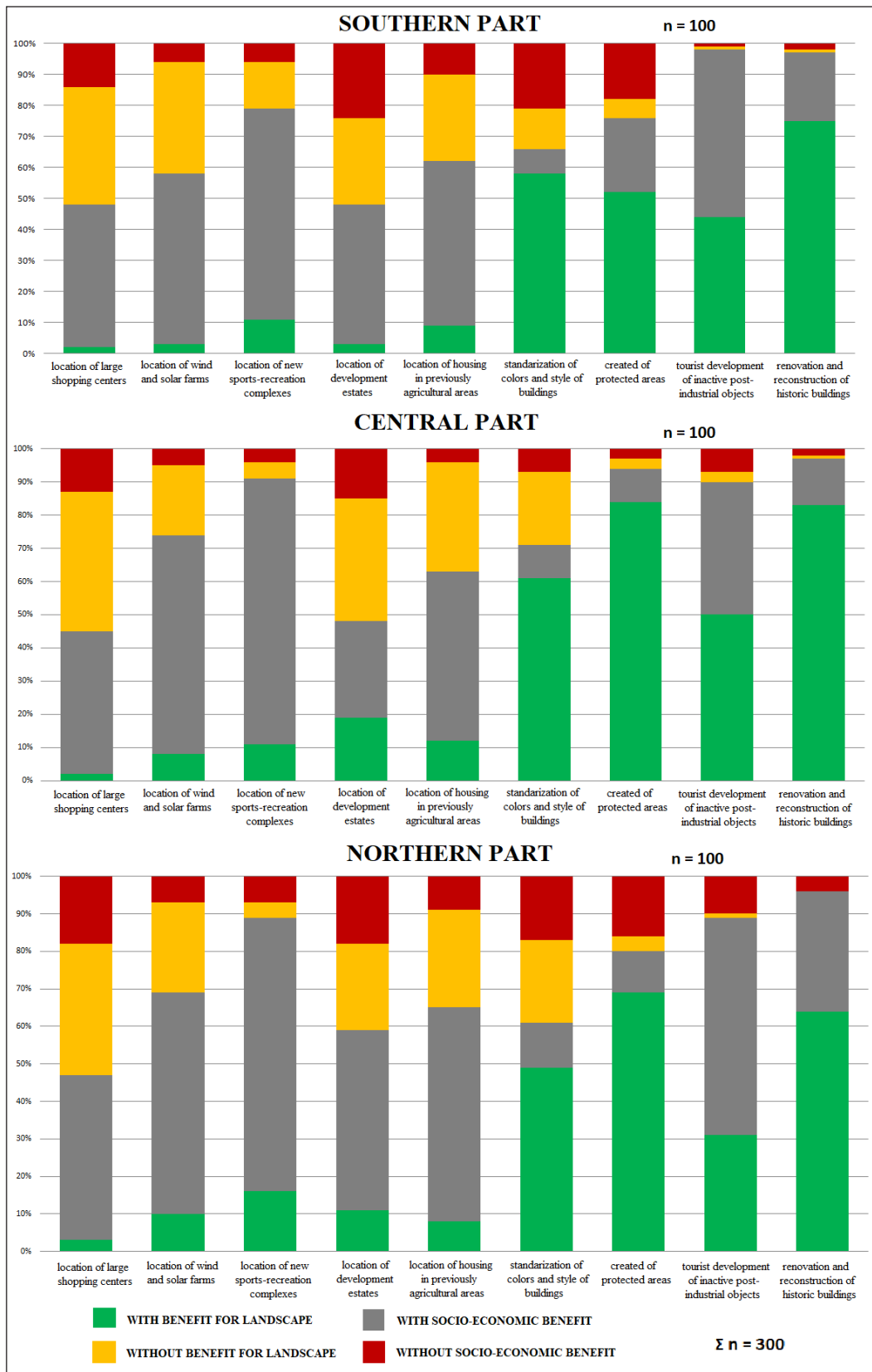
The second part of the research concerned the attitudes of the inhabitants towards landscape transformations. In the case of the location of large shopping centers, the majority of residents saw the socio-economic benefits (the southern part – 46%, the central – 43% and the northern part – 44%). At the same time, a relatively high percentage of residents perceived this change as unfavorable for the landscape (southern part – 38%, central – 42% and northern – 35%). The second analyzed transformation of the landscape was the location of wind farms or photovoltaic power plants. For the majority of residents, the socio-economic benefits of this project are a priority (southern part – 55%, central part – 66% and northern part – 59%), and its negative impact on the landscape is noticed by 27% of respondents (36%, 21% and 24% respectively). The third transformation of the landscape concerned the location of new sports and recreation complexes (sports halls, water parks, amusement parks). A majority was found in favor of obtaining socio-economic benefits (southern part – 68%, central part

dotyczyło lokalizacji nowych kompleksów sportowo-rekreacyjnych (hale sportowe, aquaparki, parki rozrywki). Zdecydowanie przeważały głosy za uzyskaniem korzyści społeczno-ekonomicznych (pd. – 68%, śr. – 80% i pn. 73%). O niekorzystnym wpływie tych lokalizacji na krajobraz jest przekonanych jedynie 15% mieszkańców południowych gmin, 5% środkowych i tylko 4% północnych. Korzystnego wpływu na krajobraz spodziewa się 11% mieszkańców podobszaru południowego i środkowego oraz 16% północnego. Większa część mieszkańców gmin południowych (45%) i północnych (48%) upatruje korzyści społeczno-ekonomicznych w lokalizacji osiedli deweloperskich, ale tylko 28% (południowa część) i 23% (północna część) widzi w niej niekorzystny wpływ na krajobraz. Przeciwną opinię wyrażają mieszkańcy środkowej części, upatrując w osiedlach deweloperskich zagrożenie dla krajobrazu (37%). Kolejną ocenianą przez mieszkańców zmianą w krajobrazie jest lokalizacja zabudowy mieszkalnej na terenach rolnych, często położonych poza zwartą zabudową wsi, co przyczynia się do rozpraszania osadnictwa. Ponad połowę mieszkańców każdego z podobszarów uważa, że przekwalifikowanie działek rolnych na budowlane i lokalizacja zabudowy mieszkalnej na nich przyniesie korzyści społeczno-ekonomiczne (pd. – 53%, śr. – 51% i pn. – 57%). O połowę mniej mieszkańców ocenia wpływ tego przedsięwzięcia jako niekorzystny dla krajobrazu (pd. – 28%, śr. – 33% i pn. – 26%) (ryc. 3).

Pierwszą z zaproponowanych zmian prokrajobrazowych było ujednoczenie kolorystyki budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej. Większa część mieszkańców jest przekonanych o jej korzystnym wpływie na krajobraz (pd. – 58%, śr. – 61% i pn. – 49%), jednakże znaczna część mieszkańców, wyraża przeciwną opinię (pd. – 13%, śr. – 22% i pn. – 22%). Drugim proponowanym zabiegiem było utworzenie obszarów chronionych, które jako pozytywny wpływ na krajobraz oceniło 52% mieszkańców części południowej, 84% środkowej i 69% północnej. Korzyści społeczno-ekonomiczne widzi w nim 24% mieszkańców gmin południowych, 10% środkowych i 11% północnych, a przeciwną postawę prezentuje odpowiednio 18%, 3% i 16% mieszkańców. Trzecim przekształceniem, które może pozytywnie wpłynąć na krajobraz jest zagospodarowanie na cele turystyczno-rekreacyjne nieczynnych obiektów przemysłowych i górniczych. O takim wpływie jest przekonanych 44% mieszkańców gmin

– 80% and northern part – 73%). Only 15% of the inhabitants of the southern municipalities, 5% in the center and only 4% in the north are convinced of the unfavorable impact of these locations on the landscape. 11% of the inhabitants of the southern and central sub-areas and 16% in the north expect a favorable impact on the landscape from these changes. The majority of inhabitants of the southern (45%) and northern (48%) gminas see the socio-economic benefits of the development of housing estates, but only 28% (southern part) and 23% (northern part) see an adverse impact on the landscape. The inhabitants of the central part express the opposite opinion, seeing a threat to the landscape in housing estates (37%). Another change in the landscape assessed by residents is the location of residential buildings in agricultural areas, often located outside the compact buildings of the village, which contributes to the dispersion of settlements. More than half of the population of each of the sub-areas believe that the re-classification of agricultural land for construction and the development of residential buildings will bring socio-economic benefits (southern part – 53%, central part – 51% and northern part – 57%). Half of the inhabitants assess the impact of this project as unfavorable for the landscape (southern part – 28%, central part – 33% and northern part – 26%) (fig. 3).

The first of the suggested proxy-landscape changes was the standardization of the colors of residential buildings and public buildings. The greater part of the population is convinced of its favorable impact on the landscape (southern part – 58%, central part – 61% and northern part – 49%). However, a significant minority of the population expressed the opposite opinion (south – 13%, central – 22% and north – 22%). The second proposed procedure was the creation of protected areas, which was evaluated as a positive influence on the landscape by 52% of the inhabitants of the southern part, 84% in the central part and 69% in the northern part of study area. The socio-economic benefits of this change are perceived by 24% of the inhabitants of the southern gminas, 10% in the centre and 11% in the north, and the opposite attitude is held by 18%, 3% and 16% of the population respectively. The third transformation which could positively affect the landscape is the development of closed-down post-industrial and mining objects for tourism and recreation. 44% of residents of southern gminas, 50% of central gminas and 31% of residents of northern gminas agree with this. Only 5% of the inhabitants of the

Ryc. 3. Postawy mieszkańców wobec potencjalnych przekształceń krajobrazu. Źródło: opracowanie własne
 Fig. 3. Attitudes of residents towards potential landscape transformations. Source: own elaboration

południowych, 50% gmin środkowych i 31% mieszkańców gmin północnych. Przeciwnego zdania jest zaledwie 5% mieszkańców całego obszaru badań. Ponadto większość mieszkańców uważa, że to przedsięwzięcie zapewni korzyści społeczno-ekonomiczne (pd. 54%, śr. 40% i pn. 58%). Ostatnią ocenianą zmianą była rewitalizacja przestrzeni kulturowych i renowacja obiektów zabytkowych. Większość ankietowanych dostrzegła w niej korzystny wpływ na krajobraz (pd. – 75%, śr. 83% i pn. 64%), oraz korzyści społeczno-ekonomiczne (odpowiednio 22%, 14% i 32%) (ryc. 3).

DYSKUSJA

Badania wykazały, że mieszkańcy badanego obszaru są bardzo silnie związani z krajobrazem swojego miejsca zamieszkania. Wykazują zainteresowanie jego stanem. W zdecydowanej większości są z niego zadowoleni, jednakże wyjątkiem są mieszkańcy centralnej części (Katowice i Mikołów). Może to wynikać z wyższego stopnia uwrażliwienia na jakość krajobrazu (wyższa świadomość krajobrazowa) i jego dynamicznych zmian w ostatnich latach, co w szczególności dotyczy centrum Katowic, poddawanego silnym procesom metropolizacyjnym (Zuzańska-Żyśko, 2016). Zostało to odzwierciedlone w kolejnym pytaniu, w którym mieszkańcy środkowej części wykazali większą chęć wpływu na wygląd swojego miejsca zamieszkania. Oznacza to chęć partycypacji społecznej, która jest wyższa niż w pozostałych gminach, a mieszkańcy są bardziej świadomi swojej roli w kształtowaniu krajobrazu (Pawłowska, 2008). W części północnej i południowej większość mieszkańców stwierdziło, że chce mieć wpływ jedynie na swoje najbliższe otoczenie. Cichoń (2008) wskazuje, że taka postawa może wynikać z podejmowania działań na rzecz krajobrazu, ale w kontekście indywidualnego interesu. Cechuje również osoby, które nie postrzegają krajobrazu jako dobra publicznego. Na podstawie wyników ostatniego pytania, które dotyczyło realnej częstości uczestnictwa w życiu społecznym, można stwierdzić, że społeczeństwo generalnie nie jest zainteresowane partycypacją społeczną i inicjowaniem działań na rzecz krajobrazu. Zjawisko to zobrazował Böhm (2008) wskazując, że w warunkach polskich piramida prokrajobrazowych inicjatyw jest odwrócona

entire research area are of the opposite opinion. In addition, the majority of residents believe that this undertaking will provide socio-economic benefits (54%, 40% and 58% respectively). The last assessed change was the revitalization of cultural spaces and the renovation of historic buildings. The majority of respondents saw a beneficial effect on the landscape (southern part – 75%, central part – 83% and northern part – 64%), as well as socio-economic benefits (22%, 14% and 32% respectively) (fig. 3).

DISCUSSION

Studies have shown that the inhabitants of the studied area very strongly identify with the landscape of their place of residence and are interested in its condition. The majority of inhabitants are satisfied with their surroundings. However, the exception to this rule are the residents of the central part (Katowice and Mikołów). This may result from a higher degree of sensitization to landscape quality (higher landscape awareness) and its dynamic changes in recent years, in particular concerning Katowice city center, which has been subject to strong metropolisation processes (Zuzańska-Żyśko, 2016). This was reflected in the next question, in which the inhabitants of the central part showed greater willingness to influence the appearance of their place of residence. This translates to a desire for social participation, which is higher than in other communities, and the residents are more aware of their role in shaping the landscape (Pawłowska, 2008).

In the northern and southern part, most of the residents stated that they want to influence only their immediate surroundings. Cichoń (2008) indicates that this attitude may result from taking action for the landscape, but in the context of an individual interest. This attitude is also held by people who do not see the landscape as a public good. Based on the results of the last question, which concerned the real frequency of participation in public life, it can be stated that this community is generally not interested in social participation and initiating landscape activities. This phenomenon was illustrated by Böhm (2008), who indicated that, in Poland, the pyramid of pro-democracy initiatives is the opposite of that found in mature democracies. He states that proper social participation should be characterized by the highest level of activity at the lowest level of procedures (gmina level) directly concerned. This

względem krajów dojrzałej demokracji. Stwierdza on, że prawidłowa partycypacja społeczna powinna cechować największą aktywność na najniższym stopniu procedur (poziom gminy), którego bezpośrednio dotyczy. Wówczas przynosi największe korzyści i jest zgodna z oczekiwaniami mieszkańców. W przypadku Polski, największą aktywnością działań krajobrazowych cechuje się poziom administracji rządowej, co przekłada się na działania ogólnokrajowe, bez oddolnych inicjatyw. W świetle uzyskanych wyników związanych z niskim stopniem uczestnictwa mieszkańców w życiu lokalnym, hipoteza postawiona przez Böhma (2008) została potwierdzona.

Analiza postaw mieszkańców wobec przekształceń krajobrazu umożliwia wnioskowanie na temat ich świadomości krajobrazowej. W przypadku działań, które potencjalnie negatywnie mogłyby zmienić krajobraz, w każdym z podobszarów wysoki odsetek mieszkańców kierował się korzyściami społeczno-ekonomicznymi (od ok. 45% do 95% ankietowanych). Z drugiej jednak strony podobnie postrzegano potencjalnie pozytywne zmiany w krajobrazie. Oznacza to, że mieszkańcy są świadomi potrzeby konserwacji cennych elementów w krajobrazie lub unikalnych krajobrazów (np. poprzez tworzenie obszarów chronionych), jednakże nie widzą potrzeby jego radykalnej ochrony przed wszystkimi zmianami. Nawet tymi uznawanymi za negatywne, które dopuszczają pod warunkiem uzyskania korzyści społeczno-ekonomicznych. Jak już wskazano badania Boll'a i zespołu (2013) pokazują, że największy wpływ na to czy dana zmiana w krajobrazie jest akceptowana czy nie, ma charakter krajobrazu. Często wiąże się to ze stopniem jego przekształcenia. Ta teza wydaje się słuszna w przypadku analizowanego obszaru Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego, który charakteryzuje się wysokim stopniem antropogenicznych przemian (Pukowiec-Kurda, 2018). Badania Chmielewskiego i in. (2018) wskazują, że ponad 60% mieszkańców Polski żyje w obrębie krajobrazów konfliktowych, poddawanych presji bezładu przestrzennego. Krajobrazy konfliktowe cechują się obniżonymi i zdegradowanymi walorami kompozycyjno-estetycznymi (Chmielewski i in., 2018). Dlatego ankietowani mieszkańcy, traktując krajobraz swojego miejsca zamieszkania jako zwykły i codzienny, dopuszczają w nim zmiany, które z ich perspektywy mogą być korzystne dla

brings the greatest benefits and is in line with the expectations of the residents. In the case of Poland, the greatest activity of landscape activities is found at the level of government administration, which translates into nationwide activities without bottom-up initiatives. In the light of the results obtained in connection with the lowest level of participation of residents in local public life, the hypothesis put forward by Böhm (2008) has been confirmed.

Analysis of the attitudes of the inhabitants towards landscape transformations makes it possible to deduce their level of landscape awareness. In the case of activities that could potentially negatively change the landscape, in each of the sub-areas a high percentage of residents was influenced by socio-economic benefits (from about 45% to 95% of respondents). On the other hand, potential positive changes in the landscape were similarly perceived. This means that residents are aware of the need to preserve valuable elements in the landscape or unique landscapes (e.g. by creating protected areas), but they do not see the need for radical protection against all changes, even those considered negative, which they accept under the condition of obtaining socio-economic benefits. As already indicated, studies by Boll et al. (2013) show that the greatest impact on whether or not a given landscape change is accepted is landscape character. Often this is related to the degree of transformation. This hypothesis seems correct in the case of the analyzed area of Upper Silesia and the Dąbrowa Basin, which is characterized by a high degree of anthropogenic change (Pukowiec-Kurda, 2018).

Chmielewski et al. (2018) indicate that over 60% of Poland's inhabitants live within 'conflict landscapes', subject to the pressure of spatial disorder. Conflict landscapes are characterized by reduced and degraded compositional and aesthetic values (Chmielewski et al., 2018). Therefore, the surveyed inhabitants, treating the landscape of their place of residence as ordinary and everyday, allow changes in it, which from their perspective may be beneficial for society (bring socio-economic benefits), but not necessarily for the landscape. This attitude applies to the residents of all the sub-areas studied, which is why it is independent of the place of residence (cultural region), but depends on the degree of landscape transformation. The opposite hypothesis regarding the unacceptability of changes in attractive landscapes is confirmed by Hunziker et al. (2008), who proved that people prefer the status quo in the

społeczeństwa (przynosić korzyści społeczno-ekonomiczne), a niekoniecznie dla samego krajobrazu. Taka postawa dotyczy mieszkańców wszystkich badanych podobszarów, dlatego jest niezależna od miejsca zamieszkania (region kulturowy), ale zależy od stopnia przeobrażenia krajobrazu. Przeciwną tezę o nieakceptowalności zmian w krajobrazach atrakcyjnych, potwierdzają Hunziker z zespołem (2008), którzy udowodnili, że ludzie wolą status quo w krajobrazach Alp Szwajcarskich niż ich jakiegokolwiek zmiany, nawet postrzegane pozytywnie np. zwiększenie areału lasów. Jednakże w przypadku analizowanego obszaru badań, w całości poddanemu wysokiemu stopniu transformacji antropogenicznej, teza Hunzikera i innych (2008) nie ma zastosowania.

Respondenci wykazali poparcie dla niektórych zmian w krajobrazie, wskazując, że w największym stopniu będzie widoczny ich wpływ na poprawę krajobrazu. Postawa ta dotyczy powstawania nowych form ochrony przyrody i rewitalizacji przestrzeni kulturowych oraz renowacji obiektów zabytkowych. Taka postawa nawiązuje to ustaleń Balmforda z współautorami (2002), którzy wskazują, że w obliczu stale rosnącej liczby populacji ludzkiej, powodującej degradację siedlisk przyrodniczych, istnieje potrzeba ich ochrony, nawet kosztem nakładów ekonomicznych. Taką potrzebę podnoszą do rangi potrzeby moralnej. Z kolei de Groot z zespołem (2010) wysnuwają wniosek, że inwestycje w ochronę środowiska i zrównoważone gospodarowanie przestrzenią, w konsekwencji przynoszą korzyści społeczne, ekonomiczne i ekologiczne. Takie rozumowanie jest możliwe w przypadku ukształtowanego społeczeństwa obywatelskiego, cechującego się wysoką świadomością krajobrazową i ekologiczną.

WNIOSKI

Na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych oraz dyskusji wyników w świetle literatury, można wnioskować o stanie świadomości krajobrazowej w badanym obszarze. Znaczna część respondentów w pytaniach bezpośrednich wykazuje zainteresowanie krajobrazem swojego miejsca zamieszkania. Niestety w rzadkich przypadkach przekłada się to na realne działania, o czym świadczy niski stopień udziału społeczeństwa w procesach planowania

landscapes of the Swiss Alps to any changes, even those perceived positively, e.g. increasing the area of forests. However, in the case of the analyzed research area, which has been fully subjected to a high degree of anthropogenic transformation, the hypothesis of Hunziker et al. (2008) does not apply.

The respondents showed their support for some changes in the landscape, indicating that their impact on landscape improvement will be most visible. This attitude concerns the creation of new forms of nature protection and the revitalization of cultural spaces and the renovation of historic buildings. This attitude refers to the findings of Balmford et al. (2002), who indicated that in the face of the ever-increasing size of the human population, which leads to the degradation of natural habitats, there is a need to protect them, even at the expense of economic growth. This need is elevated to the rank of a moral need. In turn, de Groot et al. (2010) conclude that investments in environmental protection and sustainable management of space, as a consequence, bring social, economic and environmental benefits. This reasoning is possible in the case of a developed civil society characterized by high levels landscape and ecological awareness.

CONCLUSIONS

Based on the conducted surveys and the discussion of the results in the light of the literature, one can infer the level of landscape awareness in the studied area. A significant proportion of respondents in direct questions show an interest in the landscape of their place of residence. However, it is rare that this translates into real actions, as evidenced by the low level of public participation in planning and spatial development processes. The disclosure of attitudes, indicating the need for positive transformation in the landscape, testifies to the existence of landscape awareness among the inhabitants of the studied area. On the other hand, the results show that the inhabitants allow changes in the landscape, even those that have a negative impact on it, especially if they result in economic and social benefits. This is related to the perception of the landscape of the place of residence as everyday, ordinary, and therefore not worthy of protection. This attitude does not indicate a lack of landscape awareness or ignorance of the need to protect its valuable elements, but awareness of the significant level

i zagospodarowania przestrzennego. Ujawnienie się postaw, wskazujących na potrzebę pozytywnych przekształceń w krajobrazie, świadczy o istnieniu świadomości krajobrazowej wśród mieszkańców badanego obszaru. Z drugiej strony uzyskane wyniki wskazują, że mieszkańcy dopuszczają zmiany w krajobrazie, nawet te mające na niego negatywny wpływ, zwłaszcza jeśli wynikają z nich korzyści ekonomiczne i społeczne. Jest to związane z postrzeganiem krajobrazu miejsca zamieszkania jako codziennego, zwykłego, a więc niewartego ochrony. Taka postawa nie świadczy o braku świadomości krajobrazowej i potrzeby ochrony jego cennych elementów, ale o świadomości znacznego przekształcenia krajobrazu.

Wykonane analizy mogą stanowić pierwszy etap badań nad stopniem świadomości krajobrazowej mieszkańców Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Jest to szczególnie ważne w przypadku analizowanego obszaru, który w ostatnich latach znajduje się pod wpływem przemian metropolitalnych. Wskazuje to na szczególną potrzebę partycypacji społecznej w procesach optymalnego zagospodarowania przestrzeni, która podlega ciągłym zmianom.

REFERENCES

- Andrejczuk W., 2013: Funkcje krajobrazu kulturowego. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 20: 65-81.
- Babbie E., 2007. *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo naukowe PWN, Warszawa.
- Badora K., 2014: Badanie społecznej percepcji krajobrazu jako podstawa oceny predyspozycji przestrzeni geograficznej do lokalizacji farm wiatrowych. *Prace Komisji Krajobrazu kulturowego PTG*, 25: 19-29.
- Balling J. D., Falk J. H., 1982: Development of visual preference for natural environments. *Environment and Behavior*, 14 (1): 5-28.
- Balmford A., Bruner A., Cooper P., Costanza R., Farber S., Green R., Jenkins M., Jefferiss P., Jessamay V., Madden J., Munro K., Myers N., Naeem S., Paavola J., Rayment M., Rosendo S., Roughgarden J., Trumper K., Turner R.K., 2002: Economic reasons for conserving wild nature. *Science* 297: 950-953 DOI 10.1126/science.1073947.
- Bank Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS) [<https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/teryt/jednostka/354>] [07 Dec. 2018]
- Bernat S., 2010. Doliny rzeczne i ich percepcja. *Prace Komisji Krajobrazu kulturowego PTG*, 13: 167-178.
- Błaszczyk M., Suchocka M., Maksymiuk G., 2017: Kultura czy natura? Mechanizmy percepcji i preferencji wobec krajobrazu i form roślinnych. *Prace Komisji Krajobrazu kulturowego PTG*, 36: 21-32.
- Bogdanowski J. 1994: Droga od percepcji do ochrony i kształtowania krajobrazu [in:] *O percepcji środowiska* (ed.): J. Bogdanowski, PAN, Komitet Naukowy Przy Prezydium PAN „Człowiek i Środowisko”. *Zeszyty Naukowe* 9: 149-172.
- Boll T., von Haaren C., Albert C., 2014: How do urban dwellers react to potential landscape changes in recreation areas? A case study with particular focus on the introduction of dendromass in the Hamburg Metropolitan Region. *iForest – Biogeosciences and Forestry*, 7: 423-433. DOI 10.3832/ifer1173-007
- Böhm A., 2008: Między mandatem a partycypacją społeczną. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 10: 515-524.

- Cichoń M., 2008: Postawy proekologiczne społeczności małego miasta (Murowana Goślina, Wielkopolska). *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 10: 533-542.
- Chmielewski T. J., Śleszyński P., Chmielewski S., Kułak A., 2018: Ekologiczne i fizjonomiczne koszty bezładu przestrzennego. *Prace Geograficzne* nr 264. IGIPZ PAN, Warszawa.
- Dąbrowska-Budziło K., 2008: Badanie opinii publicznej w studiach krajobrazowych. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 10: 543-551.
- De Almeida G. M. A., Ramos M. A., Araújo E. L., Baldauf C., Albuquerque U. P., 2016: Human perceptions of landscape change: The case of a monodominant forest of *Attalea speciosa* Mart ex Spreng (Northeast Brazil). *Ambio*, 45: 458-467. DOI 10.1007/s13280-015-0761-6
- De Groot R., S., Alkemade R., Braat L., Hein L., Willemen L., 2010: Challenges in integrating the concept of ecosystem services and values in landscape planning, management and decision making. *Ecological Complexity* 7: 260-272. DOI 10.1016/j.ecocom.2009.10.006
- European Landscape Convention, 2006. *Journal of Laws* 2006, no. 14, item 98.
- Hanzl M., 2008: Partycypacja społeczna w planowaniu przestrzennym w europejskim programie wspólnotowym URBACT. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 10: 567-578.
- Hibszter A., 2013: Percepcja obiektów sakralnych Ojcowskiego Parku Narodowego przez miejscową ludność oraz turystów. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 22: 153-166.
- Hunziker M., Felber P., Gehring K., Buchecker M., Bauer N., Kienast F., 2008: Evaluation of landscape change by different social groups. Results of two empirical studies in Switzerland. *Mountain Research and Development* 28: 140-147. DOI 10.1659/mrd.0952
- Jakiel M., Bernatek-Jakiel A., 2015: Postrzeżenie wybranych typów krajobrazu przez różne grupy kulturowe na przykładzie mieszkańców Krakowa i Stambułu. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 29: 93-107.
- Kistowski M., Śleszyński P., 2010: Presja turystyczna na tle walorów krajobrazowych Polski. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 14: 34-48.
- Kondracki J., 2011: *Geografia regionalna Polski*. Wyd. Naukowe PWN. Warszawa.
- Meier C., Bucher A., Hagenbuch R., 2010: Landscape, Landscape Awareness and Landscape Identity as Potentials for Regional Development – An Empirical Case Study in Southern Glarus, Switzerland. *GAIA – Ecological Perspectives for Science and Society*, 19 (3): 213-222. DOI 10.14512/gaia.19.3.11
- Myga-Piątek U., Nita J., Sobala M., Pukowiec K., Dzikowska P., Żemła-Siesicka A., Piątek J. 2015: Sporządzenie audytu krajobrazowego – testowanie metodyki identyfikacji i oceny krajobrazu. Envi Consulting.
- Naidoo R., Ricketts T.H., 2006: Mapping the economic costs and benefits of conservation. *PLoS Biol*: 4 DOI 10.1371/journal.pbio.0040360.
- Palmer J. F. 1997: Stability of landscape perceptions in the face of landscape change. *Landscape and Urban Planning*, 37: 109-113 DOI https://doi.org/10.1016/S0169-2046(96)00375-1
- Pawłowska K., 2008: Idea i metody partycypacji społecznej w architekturze krajobrazu. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 10: 617-624.
- Pukowiec-Kurda K., 2018: Landscape texture in anthropogenically transformed regions: The example of Upper Silesia and Dabrowa Coal Basin (southern Poland). *Geographia Polonica*, 91 (4): 1-12, DOI 10.7163/GPol.0123
- Purcell A. T., Lamb R. J., Mainardi Person E., Falchero S., 1994. Preference or preferences for landscape? *Journal of Environmental Psychology* 14 (3): 195-209, DOI 10.1016/S0272-4944(94)80056-1
- Ruiz J. P., Gonzalez-Bernaldez F., 1983: Landscape perceptions by its traditional users: The ideal landscape od Madrid livestock raises. *Landscape Planning* 9 (3-4): 279-297. DOI 10.1016/0304-3924(83)90008-4
- Sobala M., 2018. Zmiany krajobrazu Beskidu Śląskiego i Żywieckiego w percepcji mieszkańców i jego ochrona. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 39: 173-187. DOI 10.30450/201810.
- Solon J., Borzyszkowski J., Bidłasik M., Richling A., Badora K., Balon J., Brzezińska-Wójcik T., Chabudziński Ł., Dobrowolski R., Grzegorzcyk I., Jodłowski M., Kistowski M., Kot R., Krąż P., Lechnio J., Macias A., Majchrowska A., Malinowska E., Migoń P., Myga-Piątek U., Nita J., Papińska E., Rodzik J., Strzyż M., Terpiłowski S., Ziaja W., 2018: Physico-geographical mesoregions of Poland: Varification and Adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica*, 91(2): 143-170. DOI 10.7163/GPol.0115

- Szczepańska M., 2014: Świadomość i aktywność społeczna w zakresie kształtowania i ochrony krajobrazu kulturowego obszarów wiejskich. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 26: 135-148.
- Śleszyński P., 2007: Ocena atrakcyjności wizualnej mezoregionów Polski [in:] *Znaczenie badań krajobrazowych dla zrównoważonego rozwoju. Profesorowi Andrzejowi Richlingowi w 70. rocznicę urodzin i 45-lecie pracy naukowej*, Uniwersytet Warszawski, Warszawa.
- Wojciechowski K. H., 1986: *Problemy percepcji i oceny estetycznej krajobrazu*, UMCS, Lublin.
- Zhang H., Chen B., Sun Z., Bao Z., 2013: Landscape perception and recreation needs in urban green space in Fuyang, Hangzhou, China. *Urban Forestry & Urban Greening* 12: 44-52. DOI <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2012.11.001>.
- Zube, E. H., Pitt, D. G. and Anderson, T. W., 1974. *Perception and Measurement of Scenic Resources on the Southern Connecticut River Valley*. The Environmental Institute, University of Massachusetts, Amherst, MA.
- Zube E.H., Sell J. L., Taylor J. G., 1982: Landscape perception: research, application and theory. *Landscape Planning* 9 (1): 1-33. DOI [https://doi.org/10.1016/0304-3924\(82\)90009-0](https://doi.org/10.1016/0304-3924(82)90009-0).
- Zuzańska-Żyśko E., 2016: *Procesy metropolizacji*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.